ภูมิศาสตร์คำศัพท์ภาษาไทยถิ่น ในจังหวัดชัยภูมิ

The Linguistic Geography of Thai Dialects in Chaiyaphum: A Lexical Study[1]

ปภัสรา คำวชิรพิทักษ์

Papasara Kamwachirapitak

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแปรและการกระจายของคำศัพท์ที่ปรากฏในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ที่ใช้พูดในจังหวัดชัยภูมิ และเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาทำแผนที่ทางภาษา ผลการศึกษาพบว่า การใช้ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิแบ่งออกได้เป็น 3 บริเวณ ได้แก่ บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช และบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง โดยที่ภาษาไทยถิ่นอีสานเป็นภาษาถิ่นที่มีใช้มากที่สุด ส่วนภาษาไทยถิ่นกลางมีใช้น้อยที่สุด นอกจากนั้นยังพบว่ามีบางหมู่บ้านในบางอำเภอที่ใช้ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ร่วมกันอีกด้วย การที่ประชาชนในจังหวัดชัยภูมิใช้ภาษาไทยถิ่นหลายภาษาในลักษณะดังกล่าวเกิดจากการอพยพถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองในอดีต การที่ชาวจังหวัดชัยภูมิต้องใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง ในการศึกษาและการติดต่อราชการ รวมไปถึงตำแหน่งที่ตั้งของจังหวัดชัยภูมิซึ่งอยู่กึ่งกลางระหว่างภาคกลาง ภาคอีสานตอนบน และภาคอีสานตอนล่าง

---

[1] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง "ภูมิศาสตร์คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ" ของผู้เขียน

Abstract

This research aims to study the lexical variation and distribution of Thai dialects spoken in Chaiyaphum province, and to use the results as a basis for drawing a Chaiyaphum dialect map. The study shows that there are three major dialect areas: Northeasten Thai, Korat Thai and Central Thai. The Northeast Thai dialect was found to have been used most often whereas the Central Thai dialect was used the least often. Additionally, the findings also indicate that a mixture of these dialects was found spoken in the villages of several districts. It can be concluded that dialect diversity in Chaiyaphum was a result of factors such as population migrations, past political changes, the increasing importance of the Central Thai dialect in educational and governmental settings, and the fact that Chaiyaphum is situated where the Central Plains meets the Upper Northeastern and Lower Northeastern regions.

ภาษาถิ่นเป็นภาษาย่อยของภาษาที่แตกต่างกันตามท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ผู้พูดภาษานั้นอาศัยอยู่ โดยปกตินักภาษาศาสตร์นิยมแบ่งกลุ่มภาษาถิ่นต่าง ๆ โดยพิจารณาจากลักษณะสำคัญ 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก พิจารณาจากเชื้อชาติของเจ้าของภาษา โดยถือตามความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติที่มีต่อกัน ลักษณะที่สอง พิจารณาจากลักษณะโครงสร้างของภาษา ว่ามีโครงสร้างทางไวยากรณ์ เช่น มีระบบเสียง ระบบคำ และระบบประโยค ที่มีลักษณะเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมากที่สุดเมื่อนำมาเปรียบเทียบกัน และลักษณะที่สาม พิจารณาจากเขตการปกครองประเทศหรือสภาพภูมิศาสตร์ คือสถานที่ที่พูดภาษาถิ่นนั้น ๆ ว่าอยู่ส่วนไหนของประเทศ เช่น ถ้าอยู่ทางเหนือหรือทางใต้ก็จะเรียกภาษาถิ่นนั้น ๆ ว่าเป็นถิ่นเหนือหรือถิ่นใต้ เป็นต้น (เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์, 2531: 60)

สำหรับการแบ่งกลุ่มภาษาถิ่นในประเทศไทยนั้น บุคคลทั่วไปมักพิจารณาจากเขตการปกครองประเทศหรือสภาพภูมิศาสตร์ ดังนั้นภาษาถิ่นในประเทศไทยจึงแบ่งเป็น 4 ถิ่น คือ ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาไทยถิ่นกลาง และภาษาไทยถิ่นใต้ อย่างไรก็ตามหากศึกษาภาษาถิ่นอย่าง

ละเอียด จะพบว่า ภาษาถิ่นแต่ละถิ่นสามารถแบ่งย่อยลงไปได้อีก เป็นภาษาถิ่นของแต่ละจังหวัด แต่ละอำเภอ แต่ละตำบล แต่ละหมู่บ้าน

ในการศึกษาภาษาไทยถิ่น กัลยา ติงศภัทิย์ (2545: 476-477) กล่าวว่า หากพิจารณาจากลักษณะเนื้อหาและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา สามารถแบ่งกลุ่มการศึกษาภาษาไทยถิ่นได้เป็น การศึกษาระบบเสียง การศึกษาการใช้คำศัพท์หรือการกระจายของคำศัพท์ การรวบรวมคำศัพท์เพื่อทำพจนานุกรม การศึกษาหาแนวแบ่งเขตภาษาถิ่นหรือภาษาถิ่นย่อย และการศึกษาโครงสร้างประโยคของภาษาไทยถิ่น

การศึกษาภาษาไทยถิ่นเพื่อหาแนวแบ่งเขตภาษานั้น เป็นการศึกษาภาษากับถิ่นที่อยู่อาศัยหรือถิ่นทางภูมิศาสตร์ เรียกว่า ภูมิศาสตร์ภาษาถิ่น (dialect geography) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบของภาษาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเสียง ด้านคำศัพท์ ที่แตกต่างกันไปตามถิ่นทางภูมิศาสตร์ และนำความแตกต่างดังกล่าวมาจัดเขตทางภูมิศาสตร์ของภาษาโดยแสดงบนแผนที่ ในแผนที่จะมีเส้นซึ่งลากขึ้นเพื่อแบ่งเขตหนึ่งออกจากอีกเขตหนึ่งโดยใช้เกณฑ์ทางภาษาซึ่งสรุปได้จากการวิเคราะห์ความแตกต่างดังกล่าว เขตเดียวกันจะมีลักษณะทางภาษาเหมือนกัน เส้นเหล่านี้เรียกว่า เส้นแบ่งเขตภาษา (isogloss) (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2541: 89-90)

จังหวัดชัยภูมิเป็นจังหวัดหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาในแง่ภูมิศาสตร์ภาษาถิ่น เพราะจังหวัดชัยภูมิเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ทั้งภาคเหนือได้แก่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาคกลางได้แก่ จังหวัดลพบุรี และภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดนครราชสีมา ผู้เขียนจึงได้ศึกษาการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ โดยใช้คำศัพท์เป็นเกณฑ์ เพื่อจะได้ทราบว่าการใช้ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิมีลักษณะสอดคล้องกับภาษาถิ่นที่อยู่รอบ ๆ หรือไม่

การศึกษาครั้งนี้ใช้แบบสอบถามซึ่งประกอบด้วยหน่วยอรรถจำนวน 30 หน่วยอรรถ[2] ส่งไปสอบถามผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งมี

---

[2] หน่วยอรรถ (Semantic Unit) คือ หน่วยความหมาย แต่ละหน่วยอรรถอาจแทนด้วยคำศัพท์จำนวน 1 คำศัพท์ หรือมากกว่าก็ได้

จำนวน 1,557 หมู่บ้าน ได้รับแบบสอบถามคืนมาจำนวน 1,308 ชุด คิดเป็นร้อยละ 84.01 ของแบบสอบถามทั้งหมด อย่างไรก็ตาม มีแบบสอบถามเสียจำนวน 50 ชุด คิดเป็นร้อยละ 3.21 ของแบบสอบถามที่ได้รับคืนมา ดังนั้นแบบสอบถามที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้จึงมีจำนวนทั้งสิ้น 1,258 ชุด คิดเป็นร้อยละ 80.80 ของแบบสอบถามทั้งหมด

ผลการศึกษาพบว่า การใช้ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิแบ่งได้เป็น 3 บริเวณ ได้แก่ บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช และบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง นอกจากนี้ พบว่ามีบางหมู่บ้านใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นร่วมกัน คือ ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นอีสาน ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นโคราช ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นอีสานและภาษาไทยถิ่นโคราช และบางหมู่บ้านไม่สามารถตัดสินได้ว่าใช้ภาษาไทยถิ่นใด เพราะมีการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ปะปนกันไม่เข้าหลักเกณฑ์การใช้ภาษาไทยถิ่นตามที่กำหนด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แผนที่ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ

จากการศึกษาการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิพบว่า เมื่อได้จัดคำศัพท์เป็นภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นกลาง คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอีสาน คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นโคราช และคำศัพท์เฉพาะถิ่น แล้วแสดงการกระจายของคำศัพท์แต่ละหน่วยอรรถลงในแผนที่แล้ว ปรากฏว่าการกระจายของคำศัพท์เป็นไปอย่างไม่มีระบบ จึงไม่สามารถหาแนวแบ่งเขตภาษาของภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้วิธีคำนวณสัดส่วนของการใช้ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ในแต่ละจุดเก็บข้อมูล เพื่อตัดสินว่าภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ในจังหวัดชัยภูมิปรากฏบริเวณใดบ้าง โดยกำหนดหลักเกณฑ์ตัดสินว่าหมู่บ้านใดใช้ภาษาไทยถิ่นใด

จากการพิจารณาภาษาที่ใช้ในแต่ละหมู่บ้านจำนวน 1,258 หมู่บ้าน ตามหลักเกณฑ์ตัดสินว่าหมู่บ้านใดใช้ภาษาไทยถิ่นใด พบว่า มีหมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นเดียว จำนวน 1,246 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง

หมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน และหมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช สำหรับหมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นร่วมกัน มีจำนวน 10 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นอีสาน หมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นโคราช และหมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นอีสานและภาษาไทยถิ่นโคราช ส่วนหมู่บ้านที่มีปัญหามีจำนวน 2 หมู่บ้าน เพราะใช้จำนวนคำศัพท์ไม่เข้าหลักเกณฑ์

การใช้ภาษาไทยถิ่นดังกล่าว ผู้เขียนนำเสนอในรูปของแผนที่แสดงการใช้ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ในหมู่บ้านของจังหวัดชัยภูมิและแผนที่ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ[3] ดังต่อไปนี้

บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ

เมื่อพิจารณาการกระจายของการใช้ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ของจังหวัดชัยภูมิ สามารถแบ่งบริเวณการใช้ภาษาไทยถิ่นได้เป็น 3 บริเวณ ได้แก่ บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช และบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง ดังนี้

1. **บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน** ภาษาไทยถิ่นอีสานเป็นภาษาไทยถิ่นที่ใช้มากที่สุดในจังหวัดชัยภูมิ ปรากฏบริเวณพื้นที่ทั้งหมดของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ อำเภอหนองบัวแดง อำเภอคอนสาร อำเภอบ้านเขว้า อำเภอบ้านแท่น และอำเภอภักดีชุมพล นอกจากนี้ พบว่ามีการใช้ภาษาไทยถิ่นอีสานในบริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอเมือง อำเภอภูเขียว อำเภอแก้งคร้อ อำเภอจัตุรัส อำเภอคอนสวรรค์ อำเภอเทพสถิต อำเภอหนองบัวระเหว และกิ่งอำเภอซับใหญ่

---

[3] แผนที่แต่ละแผ่นจะแสดงเฉพาะจุดเก็บข้อมูลที่ได้รับแบบสอบถามคืนมาและแบบสอบถามนั้นไม่เป็นแบบสอบถามเสีย

ภาพที่ 1

แผนที่แสดงการใช้ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ในหมู่บ้านของจังหวัดชัยภูมิ แผ่นที่ 1

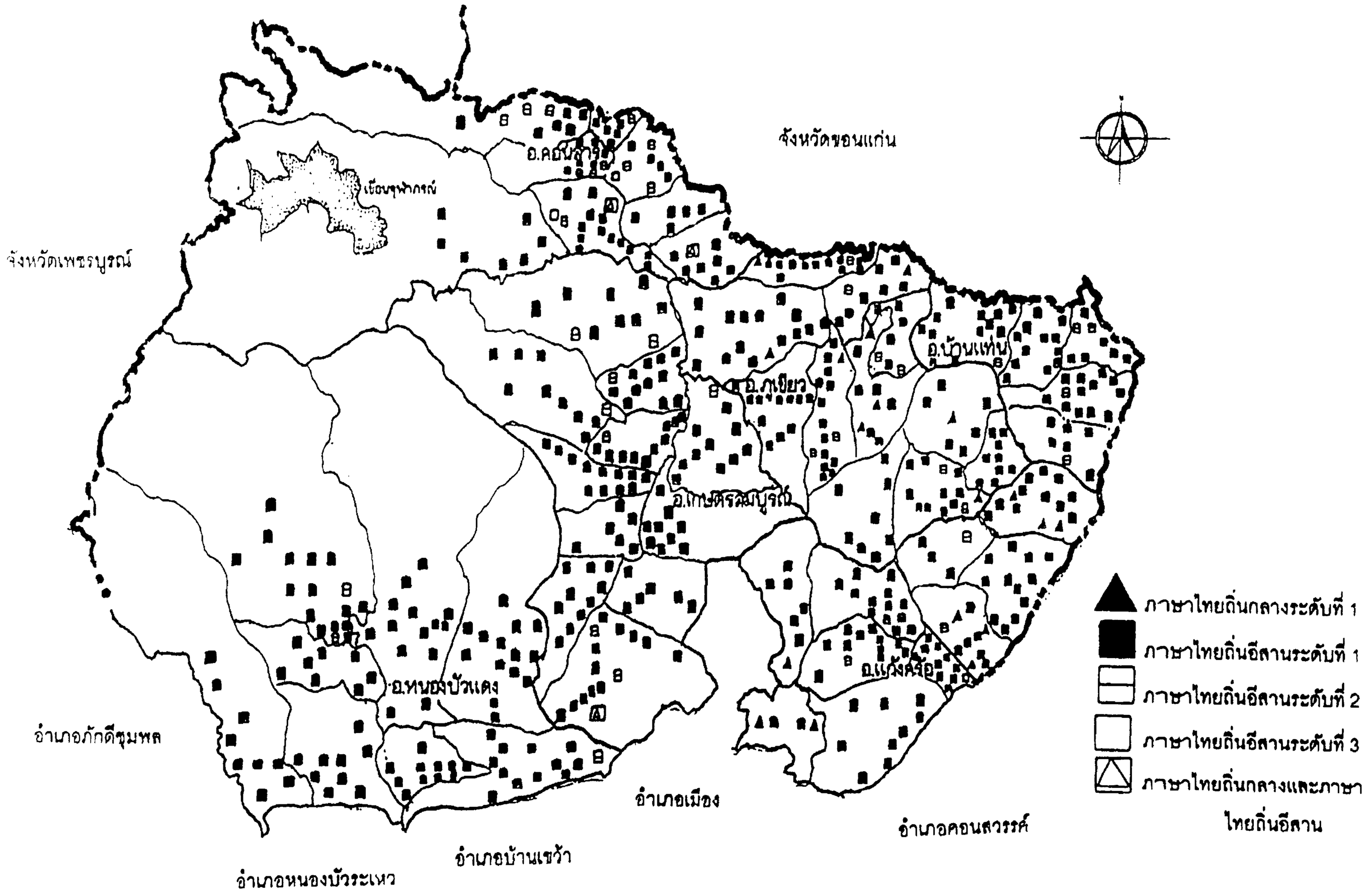

ภาพที่ 2

แผนที่แสดงการใช้ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ในหมู่บ้านของจังหวัดชัยภูมิ แผ่นที่ 2

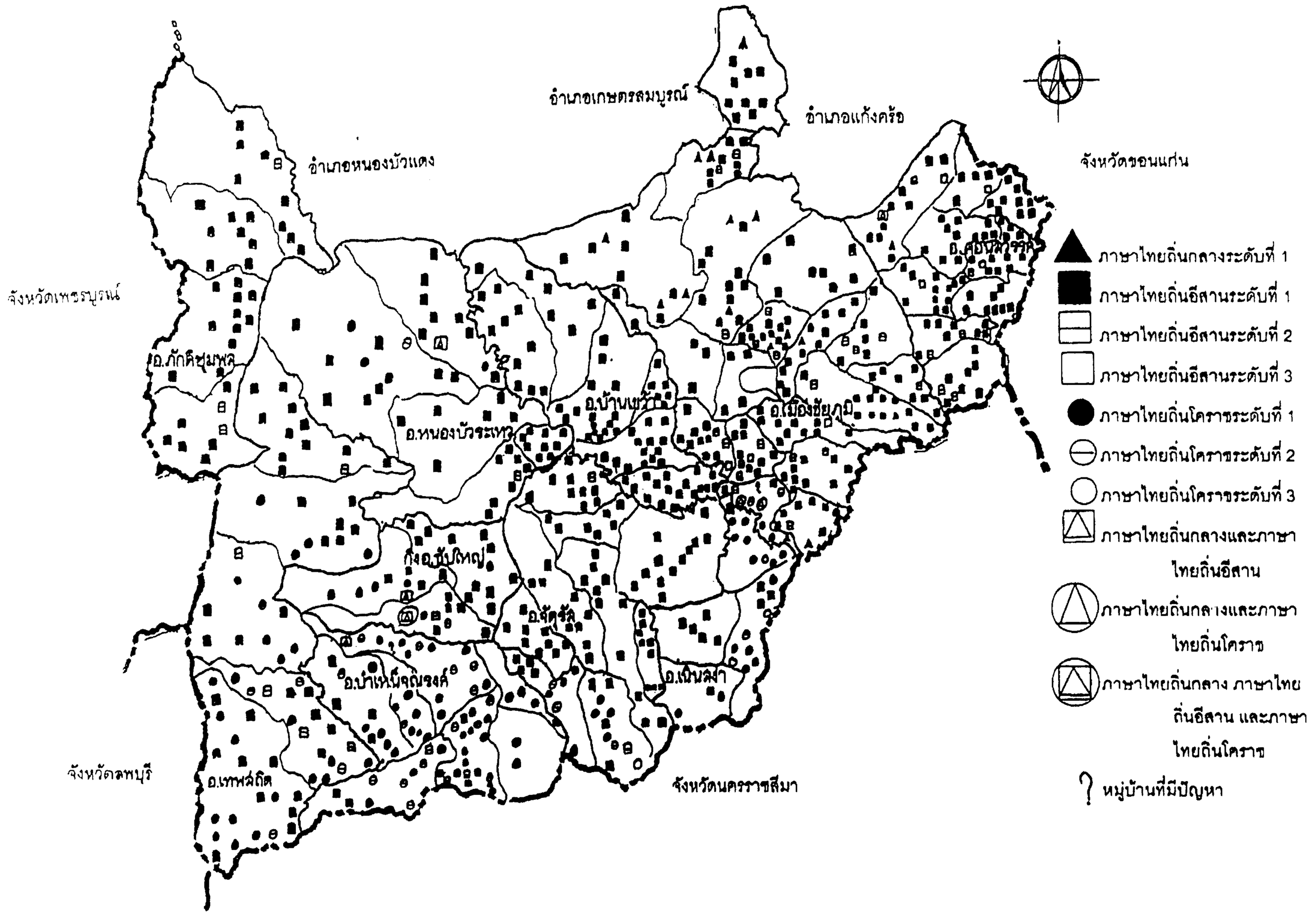

ภาพที่ 3

แผนที่ภาษาไทยถิ่นจังหวัดชัยภูมิ

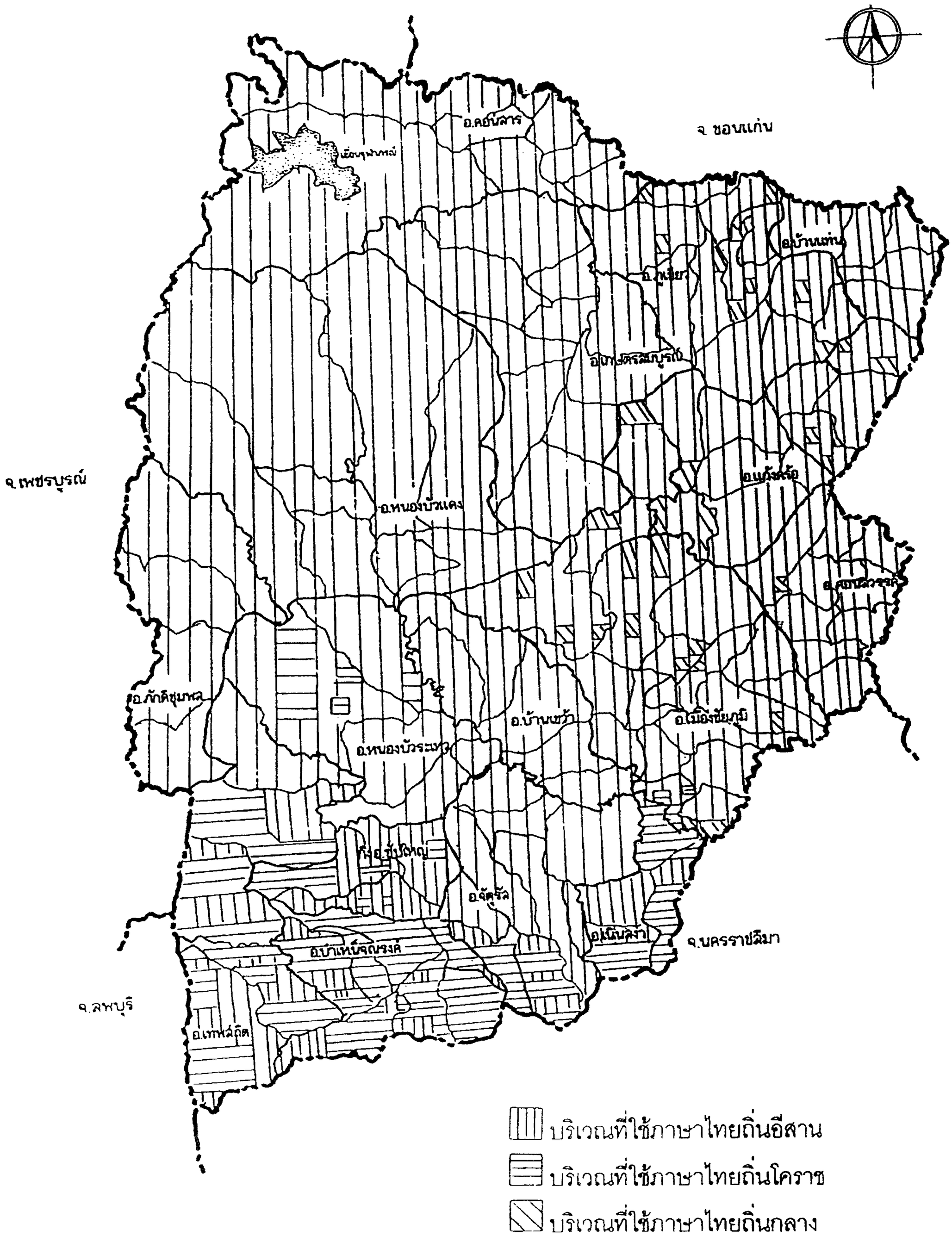

2. บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช ภาษาไทยถิ่นโคราชเป็นภาษาไทยถิ่นที่ใช้รองลงมาจากภาษาไทยถิ่นอีสาน ปรากฏบริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบำเหน็จณรงค์และอำเภอเนินสง่า โดยมีบางหมู่บ้านในตำบลบ้านเพชร ตำบลโคกเริงรมย์ ตำบลโคกเพชรพัฒนา และตำบลบ้านตาล อำเภอบำเหน็จณรงค์ ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน ส่วนในอำเภอเนินสง่านั้น ทุกหมู่บ้านในตำบลหนองฉิม และบางหมู่บ้านในตำบลตาเนิน ตำบลกะฮาด และตำบลรังงาม ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน

นอกจากนี้ พบว่ามีการใช้ภาษาไทยถิ่นโคราชในบางหมู่บ้านของตำบลบ้านค่ายและตำบลโนนสำราญ อำเภอเมือง ตำบลบ้านขามและตำบลหนองบัวโคก อำเภอจัตุรัส ตำบลวะตะแบก ตำบลห้วยยายจิ๋ว ตำบลนายางกลัก และตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต ตำบลวังตะเฆ่และตำบลห้วยแย้ อำเภอหนองบัวระเหว และตำบลซับใหญ่ ตำบลท่ากูบ และตำบลตะโกทอง กิ่งอำเภอซับใหญ่

3. บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นกลางเป็นภาษาไทยถิ่นที่ใช้น้อยที่สุดในจังหวัดชัยภูมิ พบในบางหมู่บ้านของตำบลกุดตุ้ม ตำบลนาฝาย ตำบลบ้านเล่า ตำบลซับสีทอง ตำบลบ้านค่าย ตำบลโพนทอง ตำบลท่าหินโงม ตำบลห้วยต้อน และตำบลโนนสำราญ อำเภอเมือง ตำบลบ้านแก้ง ตำบลผักปัง ตำบลกวางโจน ตำบลโคกสะอาด ตำบลหนองคอนไทย ตำบลโอโล และตำบลบ้านเพชร อำเภอภูเขียว ตำบลหนองสังข์ ตำบลหนองไผ่ ตำบลท่ามะไฟหวาน และตำบลเก่าย่าดี อำเภอแก้งคร้อ และตำบลห้วยไร่ อำเภอคอนสวรรค์

นอกจากนี้ พบว่า มีการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นอีสานในบางหมู่บ้านของตำบลบ้านเดื่อ อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ตำบลห้วยไร่ อำเภอคอนสวรรค์ ตำบลห้วยยางและตำบลโนนคูณ อำเภอคอนสาร ตำบลบ้านชวน อำเภอบำเหน็จณรงค์ ตำบลห้วยแย้ อำเภอหนองบัวระเหว และตำบลซับใหญ่ กิ่งอำเภอซับใหญ่ มีการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นโคราช ในหมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 11 ตำบลบ้านค่าย อำเภอเมืองชัยภูมิ และมีการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นอีสานและภาษาไทยถิ่นโคราช ในหมู่ที่ 6 ตำบล

ตะโกทอง กิ่งอำเภอซับใหญ่ ขณะที่พบว่า หมู่ที่ 12 ตำบลบ้านค่าย อำเภอเมืองชัยภูมิ และหมู่ที่ 8 ตำบลบ้านชวน อำเภอบำเหน็จณรงค์ เป็นหมู่บ้านที่ไม่สามารถตัดสินได้ว่าใช้ภาษาไทยถิ่นใด เพราะมีการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ปะปนกัน ไม่เข้าหลักเกณฑ์ตัดสินว่าหมู่บ้านใดใช้ภาษาไทยถิ่นใดตามที่กำหนด

อภิปรายผลการศึกษา

การที่จังหวัดชัยภูมิสามารถแบ่งบริเวณการใช้ภาษาไทยถิ่นได้เป็น 3 บริเวณ คือ บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช และบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง ผู้เขียนสันนิษฐานว่าการใช้ภาษาไทยถิ่นดังกล่าวมีสาเหตุดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของจังหวัดชัยภูมิ

1.1 การอพยพตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของจังหวัดชัยภูมิ พบว่า สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีชาวเวียงจันทน์อพยพเข้ามาประกอบอาชีพในกรุงศรีอยุธยา และมีชาวเวียงจันทน์ส่วนหนึ่งตั้งถิ่นฐานทำมาหากินที่เมืองชัยภูมิ ดังข้อความที่ว่า

> *ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199 - 2231 เมืองเวียงจันทน์ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา ชาวเวียงจันทน์ได้อพยพเข้ามาประกอบอาชีพ ติดต่อกับกรุงศรีอยุธยามากขึ้น การเดินทางจากเวียงจันทน์ไปกรุงศรีอยุธยาต้องผ่านพื้นที่เมืองชัยภูมิ คือต้องข้ามลำชี ข้ามช่องเขาสามหมอชาวเวียงจันทน์เห็นว่าพื้นที่เมืองชัยภูมิเป็นทำเลดี เหมาะสำหรับทำการเพาะปลูกทำไร่ ทำนา จึงพากันตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน เมื่อผู้คนเข้ามาอยู่มีจำนวน*

มากขึ้นจึงตั้งเป็นหมู่บ้าน มีการตั้งชื่อหมู่บ้านตามสถานที่ตั้ง เช่น บ้านอยู่ริมฝั่งชีก็ตั้งชื่อว่า บ้านลุ่มลำชี ถ้าอยู่ใกล้หนองก็ตั้งชื่อบ้านตามหนองน้ำนั้น เช่น บ้านหนองนาแซง บ้านหนองหลอด เป็นต้น (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ทิพวัน บุญวีระ และชุติมา จันทน์เทศ, 2544: 43)

จากข้อความข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุที่บริเวณพื้นที่ทั้งหมดของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ อำเภอหนองบัวแดง อำเภอคอนสาร อำเภอบ้านเขว้า อำเภอบ้านแท่น อำเภอภักดีชุมพล และพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอเมือง อำเภอภูเขียว อำเภอแก้งคร้อ อำเภอจัตุรัส อำเภอคอนสวรรค์ อำเภอเทพสถิต อำเภอหนองบัวระเหว และกิ่งอำเภอซับใหญ่ เป็นบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน ก็เพราะมีการอพยพของชาวเวียงจันทน์เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในจังหวัดชัยภูมิตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะเมืองชัยภูมิมีพื้นที่เหมาะสำหรับทำการเพาะปลูก ทำไร่ ทำนา ทำให้ชาวพื้นเมืองชัยภูมิซึ่งมีอยู่เดิมได้รับวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งภาษาพูด จากชาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาในครั้งนั้น

1.2 การเมืองการปกครอง

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาค โดยโปรดฯ ให้ยกเลิกเมืองลูกหลวง เพราะทรงเห็นว่าเป็นการกระจายอำนาจการปกครองและก่อให้เกิดปัญหาในการสืบราชสมบัติ ทรงแบ่งหัวเมืองเป็นเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา โดยเมืองเอกมี 2 เมือง คือ เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองพิษณุโลก เมืองโท มี 6 เมือง คือ เมืองสวรรคโลก สุโขทัย กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ นครราชสีมา และตะนาวศรี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในทำเนียบเมืองนครราชสีมา สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า เมื่อพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้พระยายมราช (สังข์) ขึ้นมาครองเมืองนครราชสีมา มีเมืองขึ้นอยู่ 5 เมือง คือ

นครจันทึก	ทิศตะวันตก
เมืองชัยภูมิ	ทิศเหนือ
เมืองพิมาย	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
เมืองบุรีรัมย์	ทิศตะวันออก
เมืองนางรอง	ทิศตะวันออกเฉียงใต้

หลังจากนั้นได้ตั้งเมืองขึ้นใหม่ 9 เมือง คือ เมืองบำเหน็จณรงค์ เมืองจัตุรัส เมืองภูเขียว เมืองเกษตรสมบูรณ์ เมืองพุทไธสง เมืองประโคนชัย เมืองรัตนบุรี เมืองปักธงชัย ขึ้นอยู่กับเมืองนครราชสีมา รวม 14 หัวเมือง ดังนั้นเมืองชัยภูมิและเมืองต่าง ๆ ในเขตจังหวัดชัยภูมิในปัจจุบันจึงเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมา

ในช่วงสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ถึงสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2325) บ้านเมืองเกิดศึกสงครามบ่อยครั้ง เกิดความระส่ำระสายในอาณาจักรไทย ผู้คนบางส่วนเสียชีวิตในสงคราม บางส่วนถูกกวาดต้อนไปในดินแดนผู้ชนะสงคราม บางส่วนอพยพหลบหนีเข้าป่าเพื่อความปลอดภัย เมื่อไม่มีกำลังคนมากพอที่จะรักษาเมืองได้ หลายเมืองจึงกลายเป็นเมืองร้าง รวมทั้งเมืองชัยภูมิ

ปี พ.ศ. 2360 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมืองชัยภูมิปรากฏชื่ออีกครั้ง เมื่อนายแล ข้าราชการสำนักเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ได้อพยพครอบครัวและพรรคพวก เดินทางข้ามลำน้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านหนองน้ำขุ่น (หนองอีจาน) ซึ่งอยู่ในบริเวณท้องที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน แต่เนื่องจากการทำมาหากินไม่สะดวก นายแลจึงได้อพยพครอบครัวและพรรคพวกมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านโนนน้ำอ้อมและบ้านชีลอง ซึ่งอยู่ระหว่างบ้านขี้เหล็กใหญ่กับบ้านหนองนาแซงและบ้านโนนกอก อำเภอเมืองชัยภูมิในปัจจุบัน เมื่อมีคนอพยพเข้ามาอยู่มาก นายแลได้ส่งส่วยถวายแด่เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ทำให้ได้รับแต่งตั้งเป็น “ขุนภักดีชุมพล”

ต่อมา ปี พ.ศ. 2365 ขุนภักดีชุมพล (แล) ได้ย้ายเมืองอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากที่เดิมกันดารน้ำ โดยมาตั้งเมืองใหม่บริเวณหนองปลาเฒ่าและหนอง

หลอดเรียกว่าบ้านหลวง (เขตอำเภอเมืองชัยภูมิในปัจจุบัน) และไม่ยอมขึ้นต่อเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์อีกต่อไป ขุนภักดีชุมพล (แล) ได้เข้าพบเจ้าพระยานครราชสีมา เจ้าเมืองนครราชสีมา อาสาส่งส่วยเก็บผลเร่ว (สมุนไพร) ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านหลวงจึงขึ้นต่อเมืองนครราชสีมาตั้งแต่นั้นมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกบ้านหลวงเป็นเมืองชัยภูมิ และตั้งขุนภักดีชุมพล (แล) เป็นเจ้าเมืองคนแรก (สุทธิ เหล่าฤทธิ์ และคณะ, 2545: 74-81)

เมืองชัยภูมิเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดระบบการปกครองใหม่ ให้ยุบเมืองเป็นจังหวัดและอำเภอ ดังนั้นบริเวณหัวเมืองต่าง ๆ ในชัยภูมิที่เคยขึ้นกับนครราชสีมา จึงถูกยุบเป็นอำเภอ โดยให้เมืองชัยภูมิมีฐานะเป็นจังหวัด หัวเมืองจัตุรัส (สี่มุม) บำเหน็จณรงค์ เกษตรสมบูรณ์ ภูเขียว มีฐานะเป็นอำเภอตั้งแต่บัดนั้น และขึ้นตรงต่อจังหวัดชัยภูมิ

ต่อมา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลได้กำหนดพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแห่งราชอาณาจักร พ.ศ. 2476 ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล จัดการปกครองใหม่ โดยจัดระเบียบบริหารราชการเป็นส่วนภูมิภาค แบ่งเขตการปกครองเป็นจังหวัด อำเภอ จังหวัดชัยภูมิจึงแบ่งเขตการปกครองใหม่จนปัจจุบันแบ่งเขตการปกครองเป็น 15 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ทิพวัน บุญวีระ และชุติมา จันทน์เทศ, 2544: 48-51)

จากหลักฐานการเมืองการปกครองข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุที่จังหวัดชัยภูมิมีการใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช ก็เพราะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวช่วงก่อนปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค เมืองชัยภูมิเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมา ซึ่งในสมัยนั้นเมืองขึ้นต้องส่งส่วยไปยังเมืองที่ตนขึ้นตรง เพื่อที่เมืองนั้นจะได้รวบรวมส่วยส่งไปยังเมืองหลวงต่อไป

การที่ต้องเดินทางและติดต่อสื่อสารเพื่อส่งส่วยให้เมืองนครราชสีมา น่าจะเป็นสาเหตุให้จังหวัดชัยภูมิได้รับอิทธิพลภาษาไทยถิ่นโคราช ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบำเหน็จณรงค์และอำเภอเนินสง่า ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา เป็นบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราชมากที่สุดในจังหวัดชัยภูมิ นอกจากนี้ในบางหมู่บ้านของตำบลบ้านค่ายและตำบลโนนสำราญ อำเภอเมือง ตำบลบ้านขามและตำบลหนองบัวโคก อำเภอจัตุรัส ตำบลวะตะแบก ตำบลห้วยยายจิ๋ว ตำบลนายางกลัก และตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต ตำบลวังตะเฆ่ และตำบลห้วยแย้ อำเภอหนองบัวระเหว และตำบลซับใหญ่ ตำบลท่ากูบ และตำบลตะโกทอง กิ่งอำเภอซับใหญ่ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอบำเหน็จณรงค์และอำเภอเนินสง่า ก็ได้รับอิทธิพลภาษาไทยถิ่นโคราชด้วย

2. ที่ตั้งและอาณาเขตของจังหวัดชัยภูมิ

การที่จังหวัดชัยภูมิตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีอาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดขอนแก่น ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดนครราชสีมา ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา และทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดลพบุรี น่าจะเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่สอดคล้องกับผลการวิจัยที่ได้โดยเฉพาะบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสานและบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช โดยบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสานซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดชัยภูมิ น่าจะได้รับอิทธิพลการใช้ภาษาไทยถิ่นจากจังหวัดขอนแก่น ซึ่งประชาชนในจังหวัดใช้ภาษาไทยถิ่นอีสานในชีวิตประจำวัน ขณะที่บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นโคราช น่าจะได้รับอิทธิพลการใช้ภาษาไทยถิ่นจากจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งประชาชนในจังหวัดใช้ภาษาไทยถิ่นโคราชในชีวิตประจำวัน

3. การติดต่อสื่อสารอย่างเป็นทางการ

ปัจจุบันภาษาไทยถิ่นกลางได้รับยกย่องให้เป็นภาษาไทยมาตรฐาน และใช้เป็นภาษาราชการของประเทศ ภาษาไทยถิ่นกลางจึงแพร่ขยายเข้าไปตาม

ท้องถิ่นในภาคต่าง ๆ ของประเทศ โดยการติดต่อกันอย่างเป็นทางการระหว่างบุคคลของแต่ละท้องถิ่น ทางเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งของราชการและเอกชน ตลอดจนทางสื่อสารมวลชน และที่สำคัญคือโรงเรียน ซึ่งมีการเรียนการสอนโดยใช้ภาษาไทยถิ่นกลางเป็นสื่อ

การที่ประชาชนซึ่งใช้ภาษาไทยท้องถิ่นในชีวิตประจำวันมีโอกาสสัมผัสกับภาษาไทยถิ่นกลางมากขึ้น และจำเป็นต้องเรียนรู้การใช้ภาษาไทยถิ่นกลางให้ถูกต้องเพื่อจะได้ใช้ติดต่อ ทำความเข้าใจให้ตรงกันทั่วทั้งประเทศ น่าจะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้พบบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางในจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งจะสังเกตได้ว่าการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางในจังหวัดชัยภูมินั้นพบในบางหมู่บ้านของอำเภอเมือง อำเภอภูเขียว อำเภอแก้งคร้อ และอำเภอคอนสวรรค์ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอดังกล่าวเป็นบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ประชาชนในบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางในจังหวัดชัยภูมิได้รับอิทธิพลการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางจากการติดต่อสื่อสารอย่างเป็นทางการ

นอกจากบริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางข้างต้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่าการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นอีสานในบางหมู่บ้านของตำบลบ้านเดื่อ อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ตำบลห้วยไร่ อำเภอคอนสวรรค์ ตำบลห้วยยางและตำบลโนนคูณ อำเภอคอนสาร ตำบลบ้านชวน อำเภอบำเหน็จณรงค์ ตำบลห้วยแย้ อำเภอหนองบัวระเหว และตำบลซับใหญ่ กิ่งอำเภอซับใหญ่ การใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นโคราชในหมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 11 ตำบลบ้านค่าย อำเภอเมืองชัยภูมิ และการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางร่วมกับภาษาไทยถิ่นอีสานและภาษาไทยถิ่นโคราชในหมู่ที่ 6 ตำบลตะโกทอง กิ่งอำเภอซับใหญ่ ล้วนได้รับอิทธิพลการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางจากการติดต่อสื่อสารอย่างเป็นทางการเช่นกัน

สำหรับหมู่ที่ 12 ตำบลบ้านค่าย อำเภอเมืองชัยภูมิ และหมู่ที่ 8 ตำบลบ้านชวน อำเภอบำเหน็จณรงค์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ไม่สามารถตัดสินได้ว่าใช้ภาษาไทยถิ่นใดนั้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่า หมู่บ้านดังกล่าวอยู่ใกล้กับหมู่บ้านที่ใช้ภาษาไทยถิ่นร่วมกัน จึงทำให้มีการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ปะปนกัน ไม่เข้าหลักเกณฑ์ตัดสินว่าหมู่บ้านใดใช้ภาษาไทยถิ่นใดตามที่กำหนด

ข้อเสนอแนะ

1. ควรใช้เกณฑ์อื่นในการศึกษาภูมิศาสตร์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ เช่น เสียงสระ หรือเสียงพยัญชนะ เพื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาโดยใช้ระบบวรรณยุกต์เป็นเกณฑ์ หรือเพื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาโดยใช้คำศัพท์เป็นเกณฑ์ ซึ่งจะทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิชัดเจนยิ่งขึ้น
2. ควรศึกษาการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นโคราชในจังหวัดชัยภูมิ โดยคำนึงถึงปัจจัยทางสังคม ได้แก่ อายุ เพศ อาชีพ และการศึกษา เพื่อทำให้ผลการศึกษาในเรื่องการใช้ภาษาไทยถิ่นโคราชในจังหวัดชัยภูมิมีความละเอียดสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้อาจนำผลการศึกษาที่ได้ไปศึกษาเปรียบเทียบกับการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นโคราชในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจะทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นโคราชของทั้งสองจังหวัดชัดเจนยิ่งขึ้น
3. ควรนำผลการวิจัยนี้ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับพัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ และการปกครองของจังหวัดชัยภูมิต่อไป

บรรณานุกรม

กัลยา ติงศภัทิย์, ม.ร.ว. (2545). หน่วยที่ 15 ภาษาและภาษาย่อยในประเทศไทย. ใน**เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 3 หน่วยที่ 7–15.** พิมพ์ครั้งที่ 10. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ชูชีพ เบียดนอก. (2532). **การศึกษาเรื่องศัพท์ในภาษาไทยถิ่นโคราช.** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปภัสรา คำวชิรพิทักษ์. (2548). **ภูมิศาสตร์คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ทิพวัน บุญวีระ และชุติมา จันทน์เทศ. (2544). **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ.** คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์. (2531). **ภาษาถิ่นตระกูลไทย (พร้อมทั้งภาษาตระกูลต่าง ๆ ในประเทศไทย).** พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐมะ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

วิจินตน์ ภาณุพงศ์. (2529). **รายงานผลการวิจัยเรื่องภูมิศาสตร์คำศัพท์ในจังหวัดนครราชสีมาะ โครงการนำร่อง.** ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมทรง บุรุษพัฒน์. (2535). **ภูมิศาสตร์คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์.** สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. (2546). **เอกสารบรรยายสรุปจังหวัดชัยภูมิและยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ ปี 2547.** สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2543). **แผนที่แสดงเขตอำเภอ ตำบล เทศบาล และข้อมูลพื้นฐานของจังหวัด พ.ศ. 2543.** กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สุทธิ เหล่าฤทธิ์ และคณะ. (2545). **ประวัติเมืองชัยภูมิ.** กรุงเทพมหานคระ ด่านสุทธาการพิมพ์.

สุรัตน์ ปานะรัตน์. (2533). **ภูมิศาสตร์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดลพบุรีะ การศึกษาโดยใช้ศัพท์.** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุวัฒนา เลี่ยมประวัติ. (2545). **รายงานการวิจัยเรื่องแผนที่ภาษาศาสตร์จังหวัดราชบุรี.** ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ไสวย สว่างวรรณ. (2534). **ภูมิศาสตร์ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดชัยภูมิโดยใช้ระบบวรรณยุกต์.** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล.

อรพันธ์ บวรรักษา. (2545). **รายงานผลงานวิจัยเสริมหลักสูตรเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบการใช้คำของคนสามระดับอายุในภาษาไทยอีสาน จังหวัดชัยภูมิ.** โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2541). **ภาษาศาสตร์สังคม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.